

AMERIKAI RAPSZÓDIA, OP. 47

1952-ben, amikor Dohnányi már három éve élt az Egyesült Államokban a Florida State University zeneszerzés- és zongoratanáraként, felkérés érkezett hozzá egy egyetemi kompozíció megírására. A szép honoráriummal járó megbízatást – kissé különös módon – nem saját egyetemétől, hanem az athensi Ohio University-től kapta, amely intézmény rektorával, John Bakerrel 1948 óta barátságot ápolt. Hozzá kell tenni, hogy saját egyeteme is próbálkozott nála hasonlóval, de mivel a felkérés hangneme ott inkább utasítás volt, s nem járt volna külön fizetség érte, ráadásul még a kompozíció formáját és a feldolgozandó dallamot is meghatározták felettesei, azt elutasította. Az ohioiak ugyanakkor teljesen szabad kezet adtak Dohnányinak a mű koncepcióját illetően, így a szerző sokáig vívódott a dallami alapanyag kiválasztásával. Először ohioi egyetemi énekeket, majd általánosan ismert egyetemi dallamokat akart művébe szőni, ahogy Brahms tette *Akadémiai Ünnepi Nyitányában*. Végül azonban népdalok mellett döntött, s egy teljesen hétköznapi, népszerűsítő kiadványból, a *The Fireside Book*-ból vette a dallamokat. Amerikában közismert, különféle eredetű dalok ezek; a műben való megjelenésük sorrendjében: *On the top of old Smoky*, *I am a poor wayfaring stranger*, *The riddle*, *Turkey in the straw*, két country dance és *Sweet Betsy*.

Dohnányi a különféle dallamok feldolgozásaiból egy laza szerkezetet hozott létre, melyet több, hangszeres forma egymásutánjaként lehet értelmezni: az ünnepélyes bevezetőt mérsékelt tempójú variációs forma követi, melyet egy háromtagú – scherzo-jellegű – triós forma, végül pedig egy rondószerű egység kerekít le. A szerző egyébként utalt rá egy interjúban, hogy számára a „rapszódia” forma semmiféle kötöttséget nem jelent, s művét akár „Amerikai fantáziának” is lehetne nevezni. A zenei feldolgozásból úgy tűnik, Dohnányi a darabokat nem annyira szövegük, eredeti funkciójuk miatt választotta, hanem egy-egy zenei jellemzőjük okán. Az *On top of old Smoky* például minden bizonnyal hármashangzatos kezdőmotívuma miatt kerülhetett a mű élére; a *Riddle* kvintváltós szerkezete miatt kínált lehetőséget a játékos megzenésítésre; a country dance-ek feldolgozásra kitűnően alkalmas motivikájuk miatt; a *Turkey in the straw* és a *Sweet Betsy* végtelenül egyszerű melódiájából pedig a szokatlan hangszerelésnek köszönhetően egy-egy poén születik.

Az egyetlen kivételnek a *Wayfaring stranger*-dallam látszik, melynek autonómiáját a szerző többféleképp hangsúlyozta. Egyrészt ez az egyetlen dallam, amely egyvégtében megszólal, másrészt lassú, ráérős exponálása kirí a kompozíciót másutt jellemző villódzó, élénk anyagok közül, ráadásul terjedelmes variációs formában bontakozik ki (egy patetikus hangú variációja még a „scherzo” és a „rondó” között is visszatér). Nagyon valószínű tehát, hogy a „wayfaring stranger”-kép, amely a szöveg alapján vándorló idegen alakját vetíti elénk, többféleképp is központi szimbólumként szolgált a szerzőnek: egyfelől mint a hazátlan, emigrációban élő művész, másfelől mint a halálra készülő, idős ember számára. A mű valóban mintha egyfajta visszatekintés volna, mivel egyes részleteiben kísértetiesen emlékeztet korábbi, népszerű Dohnányi-kompozíciókra, például a *fisz-moll* szvitre, a *Gyermekdal-variációkra* és a *Szimfonikus percekre*.

Az *Amerikai rapszódia*t hatalmas sikerrel mutatták be az Ohioi Egyetem fennállásának 150. évfordulójára rendezett ünnepségen 1954 februárjában, s azóta is több lemezfelvétele készült. A szerző ezt követően nagyobb szabású darabot nem írt: 1960-ban bekövetkezett haláláig csak 2. szimfóniája átdolgozásain, illetve ujjgyakorlatokon dolgozott, az életművet pedig két kisebb fuvola-kompozíció zárja majd 1958–59-ből.